

VAD BETYDER EGENTLIGEN ALINGSÅS

– 'den lilla åns ås' eller 'kyrkan vid åsen'?

Med ortnamn menar man namnet på en plats, en ort. Man brukar skilja mellan bebyggelsenamn (gårdar, byar, städer) och naturnamn (sjöar, floder; berg). Någon gång är gränsen mellan dessa båda grupper något flytande beroende på att en ursprunglig naturlokal fått låna sitt namn till den bebyggelse som uppstått invid.

Vill man försöka tolka ortnamnen måste man alltid komma ihåg att de, i varje fall de gamla och äkta, inte på något sätt är meningslösa ljudramsor. Oftast berättar ortnamnen en hel del om platsen de bundits till - de är Ortsbeskrivningar i kort och koncentrerad form.

Ortnamnen är också historiska minnesmärken av hög ålder med rötter långt ner i vår kulturs gryning. Är man lyhörd kan ortnamnen berättar om våra fäders tro och deras gudar, om djurvärld, växtvärld, jakt och djurfångst.

Våra förfäders gudatro har vi kännedom om tack vare den gamla isländska litteraturen. Våra ortnamn kompletterar den kännedomen. Namn som slutar på -vi berättar om forntida offerplatser t.ex. Ullevi, som alltså skulle betyda "guden Ulls helgedom eller offerplats". Om guden Ull berättas det att han var en styv bågskytt och en lika styv skidlöpare och den mäktigaste guden innan Odens-tron blev allmänt rådande.

En grupp av våra yngre ortnamn berättar om den kristna tron t.ex. Eskilstuna, stadsnamnet uppkallat efter Södermanlands apostel Eskil.

Många ortnamn innehåller gamla namn på djur. Lite varstans i landet finns Bjursjö och Bjurbäck, som är sammansatta av det gamla namnet på bäver och sjö, bäck eller ås.

Det finns också namn ur växtvärlden. Företrädesvis är det trädslag, som utgör en del av ortnamnet, t.ex. Lindesberg där givetvis linden ingår som en del av namnet. Alböke är ett annat namn ur växtvärlden och där är ordet böke detsamma som bokskog med inslag av albestånd.

Forna tiders jakt och djurfångst belyses i ytterligare en grupp ortnamn. I Väne-Åsaka finns en gård med namnen Björnsputet, som är ett spjutgiller eller "självs-kott" för att fälla en björn.

Det finns en stor grupp ortnamn, som sammanhänger med åkerbruk och boskapsskötsel och den första bosättningen längs dalgångar och vattensystem. Det är sådana namn vars senare del utgörs av -inge -vini -hem och -tuna. Ortnamnet Gäsene innehåller ett gammalt ord för betesäng nämligen vini. Den ursprungliga stavningen för Gäsene skulle vara Gasvini och betyda ungefär gäsängen.

Namn som Vedum, Dalum, Bjurum och Askim innehåller alla den ur-

sprungliga slutleden - hem (um) med betydelsen gård eller boplats.

En annan ålderdomlig namntyp, som också den sammanhänger med den första bosättningen, är ortnamn vars senare del utgörs av -stad t.ex. Östad, Fristad, Hällestad och Främmestad med betydelsen boplats.

Torp - namnen hör också de till vår odlings tidigaste historia. De nybyggen, som tillkom efter vikingatidens genomgripande omläggning av de svenska jordbruken, betecknades med ordet torp senare även med -arp eller -orp såsom i Broddarp och Bonnorp. Namnen på -torp har invandrat från södra Sverige och spritt sig norrut längs flod-dalar och sjöar.

En annan namngrupp, som är mycket vanlig i södra och västra Sverige, är den med slutledet -red, -ryd, -rud och -röd med betydelsen röjd mark. I våra trakter finns t.ex. Hedared, Lygnared, Sandared och Vikaryd. De grupper av ortnamn, som nu beskrivits utgör bara en del av alla de vi har. Och alla har de något att berätta.

Möjligheterna att datera våra ortnamn är tämligen begränsade. Vi kan bara ge ungefärliga tidsangivelser. Vi vet att alla namn som slutar på -ryd och -torp är tämligen sena och att naturligtvis alla namn, som anknyter till kristendomen är yngre än namn med hedniskt innehåll.

Namn på -inge och -stad hör säkerligen hemma i tiden före år 800 och möjligen kan de gå tillbaka ända till tiden för Kristi födelse.

Man är också tämligen överens om ortnamnens svenska ursprung och att vi icke har något tidigare icke-germanskt språk i våra ortnamn. Vårt svenska språk och vårt ordförråd från allra äldsta tid kan man alltså avläsa i våra ortnamn!

Hur gammalt namnet Alingsås är och vad det betyder finns fler divergerande uppfattningar om. Första gången sockennamnet Alingsås framträder i historiska källor är år 1357 och då skrivs det Alinsxaas. Under 1500- och 1600-talen har olika stavningar av namnet förekommit såsom Allüshooss, Aalissaas, Aligzsaas, Alingsåss och Allingsåss. Men vad kan namnet betyda? Det finns många försök till tolkning!

I samlingsverket Ortnamnen i Älvsborgs län utgivet av kungl. ortnamns-kommittén säger man att staden har fått sitt namn efter Alingsås kyrkby, som i sin tur fått namnet efter en ås nordöst om staden. Den första delen av namnet som är Aling är ett personnamn med en ursprunglig betydelse av "person från Ale härad".

Den ås nordöst om staden om vilken det talas om är Nolbyåsen och de per-

soner som kommit flyttande från Ale härad och slagit sig ner intill denna ås kallades Alingar och platsen där de byggde sin by fick namnet Alingsås.

Den tolkningen av namnet anses i dag som den mest korrekta. Men det finns även andra intressanta försök till tolkningar.

Prosten Harald Ullenius i Timmele (1661-1731) skriver följande om Alingsås., "Där staden nu ligger var tidigare några bondgårdar. Men namnet Alingsås hade Bondkyrkan och socknen av ålder långt innan staden grundades". Ullenius gör gällande att namnet kommit utav Hal eller Ahl med betydelsen kyrka och ås, som ligger strax öster om staden. Sammanställer man de båda leden skulle Alingsås få betydelsen "kyrkan nära åsen".

I prosten Olof Sundholms (1752-1819) samlingar i Skara stifts- och landsbibliotek finns en annan beskrivning av Alingsås namnet. Han vill påstå, även om det låter enfaldigt och föga antikvariskt som han själv säger, att den rika tillgången på al i grannskapet av Sävåån och på platsen för den första byn skulle ha gett byn dess namn. Många släkter har också uppfattat det så, säger han, när de tagit sitt namn som Ahlgren, Alström, Ahlstedt och Ahlander.

I Sundholms samlingar finns också en annan förklaring till det senare ledet i namnet, nämligen -ås, vilket är liktydigt med -os med betydelsen åmynning. I ett annat ortnamn nämligen Lödöse har det senaste ledet -öse just denna betydelse av åmynning. Lödöse betyder alltså Ljudaåns mynning.

Litteratören F. W. Nyman (1843-1907) slutligen har i sin lilla skrift om Alingsås ytterligare en tolkning av namnet. Han tror inte alls att trädet al har gett upphov till bynamnet. I stället gör han gällande att namnet kan uppdelas i tre delar, a-lingsås, och över-sättas till "den lilla åns ås". För att bestämma det gamla namnet, säger han, måste man gå tillbaka till den tid då slätten mellan Sävåån och Gärd-sken var obebyggd och att bergåsen (Häradsberget) var den silhuett, som gav platsen dess karaktär. Det isländska ordet á i betydelsen å jämte diminutivändelsen -ling samt ås skulle tillsammans betyda "den lilla åns ås".

Man kan säkerligen hålla Nymans tolkning som alltför fantastisk. De återstående framstår som betydligt mer sannolika. För egen del tror jag att alträdet har gett upphov till den första byns och sedermera socknens namn..

P. H. Rosenström.
Artikeln har varit införd i Alingsås Tidning under 1970-talet.